

รายงานการวิจัย

พฤษศาสตร์พื้นบ้านของชาวลีซอ

หมู่บ้านลีซอลุ่ม จังหวัดเชียงใหม่

โดย

ดร. ชุติ ไตรสนธิ

ผศ.ปริทรรศน์ ไตรสนธิ

ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวลีซอ

หมู่บ้านลีซอลุ่ม จังหวัดเชียงใหม่

บทคัดย่อ

การศึกษานพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวลีซอ ในหมู่บ้านลีซอลุ่ม ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากพืชของชาวลีซอ โดยใช้วิธีสอบถามชื่อพืชทั้งในภาษาลีซอและภาษาไทย ประโยชน์ ส่วนที่ใช้ประโยชน์และวิธีใช้จากชาวลีซอ เก็บตัวอย่างพืชถ่ายภาพ โดยสำรวจจากสวนครัวในบ้าน บริเวณหมู่บ้าน ไนไร่ และป่าใกล้หมู่บ้าน ตัวอย่างพืชที่เก็บได้นำมาตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ และเก็บรักษาไว้ที่หน่วยวิจัยพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์ และ เพื่อการประยุกต์ใช้ต่อไปในอนาคต จากตัวอย่างพืชที่รวบรวมได้สามารถจำแนกออกเป็นกลุ่มตามการใช้ประโยชน์ได้เป็น 5 ประเภทคือ พืชอาหารและที่ใช้ประกอบอาหาร พืชสมุนไพร พืชที่ใช้ทำที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ พืชเศรษฐกิจ และพืชที่ใช้ทำประโยชน์อื่นๆ

พืชที่แสดงถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวลีซอซึ่งมีการถ่ายทอดความรู้สืบทอดกันมาได้แก่ เลี้ยวเครือ (*Bauhinia glauca* Wall.) ใช้เป็นยาห้ามเลือด วาอะหุ (*Polygonum* sp.) ใช้เป็นยาสมานแผล เชื้อร่า (*Eupatorium stoechadosmum* Hance) ใช้เป็นยาพอกแก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก กล้ามเนื้อ เป็นต้น

Abstract

A study on Ethnobotany of the Lisu at Lisu Lum village in Chiang mai was proposed to investigate the traditional uses of plants by the Lisu. The plant names both in Thai and Lisu language, parts used and their method of utilization were interviewed and recorded from the people in the village. The plant specimens were collected and photographed from the village, agricultural area, and forest nearby the village. They are preserved and deposited at the Ethnobotanical Research Section, Department of Biology, Chiang mai University. Their scientific names were examined and rechecked by specialists.

The plants collected were classified according to their uses into 5 groups : food and cooking utensils, medicines, housing materials, economic plants and plants used for other purposes.

The plants used by the Lisu showing their traditional knowledge are, for example, Bauhinia glauca Wall. is an antihaemolytic, Polygonum sp. is a well known plant for healing wound and Eupatorium stoechadosmum Hance is used for relief muscular pain.

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	1
พืชอาหารและที่ใช้ประกอบอาหาร	2
พืชสมุนไพร	7
พืชใช้ทำที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้	9
พืชเศรษฐกิจ	10
พืชที่ใช้ทำประโยชน์อื่นๆ	12
สรุปผล	13

คำนำ

"ลีซอ" เป็นกลุ่มชนที่มีเชื้อสาย อีเบต-พม่า ได้อพยพลงมาจากตอนเหนือของทิวเขาสาละวินทางตะวันตกเฉียงเหนือและตอนเหนือของรัฐคะฉิ่น ซึ่งอยู่ในเขตของมณฑลยูนนานของจีน เข้ามาอาศัยอยู่ตามแนวภูเขาที่เป็นพรมแดนระหว่างพม่าและจีน หลังจากนั้นมีการกระจายออกไปทางตะวันออกจนถึงแม่น้ำโขงทางใต้เข้าไปในรัฐฉานหรือไทยใหญ่ของพม่า ภาคเหนือของลาวและภาคเหนือของประเทศไทย สำหรับชาวลีซอที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยส่วนใหญ่มาจากเชียงตุงและเมืองปิ่นซึ่งอยู่ในรัฐฉานของพม่า

การดำรงชีวิตของชาวลีซออาศัยเกษตรกรรมเป็นหลักโดยจะปลูกข้าว พริก ข้าวโพด มันฝรั่ง พืชผักต่างๆ รายได้บางส่วนมาจากการปลูกฝิ่นซึ่งเป็นการลักลอบปลูกในไร่ข้าวโพด จะปลูกหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวโพดแล้ว คือในราวปลายเดือนกันยายน วิธีการในการดำรงชีวิตจะคล้ายคลึงกันกับชาวเขาเผ่าอื่นๆ คืออาศัยปัจจัยต่างๆ จากธรรมชาติ ซึ่งได้แก่พืชพรรณต่างๆ จากป่า เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์และถ่ายทอดสืบกันมาตลอดหลายชั่วอายุ เป็นความรู้ที่จัดเป็น "ภูมิปัญญาพื้นบ้าน" ที่ควรจะต้องมีการบันทึกไว้ก่อนที่จะสาบสูญไปเนื่องจากความเจริญในยุคปัจจุบันได้แพร่กระจายเข้ามา เพราะความรู้พื้นบ้านเหล่านี้มีหลายอย่างที่อาจนำมาประยุกต์ด้วยวิทยาการสมัยใหม่ให้เกิดประโยชน์ได้ ตัวอย่างเช่น ยารักษาโรคต่างๆ พันธุ์พืชที่เป็นอาหารตลอดจนเครื่องใช้นานาชนิด

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากพืชของชาวเขาเผ่าลีซอ

สถานที่วิจัย หมู่บ้านลุ่ม ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัย จากการศึกษาการใช้ประโยชน์จากพืชของชาวเขาเผ่าลีซอ หมู่บ้านลุ่ม สัมภาษณ์พืชที่ชาวเขาเผ่าลีซอนำมาใช้ประโยชน์รวม 76 ชนิด ซึ่งจากการตรวจสอบด้วยวิธีการทางพฤกษ-อนุกรมวิธาน จะจัดจำแนกพืชเหล่านี้อยู่ใน 69 สกุล 38 วงศ์ และเมื่อแบ่งตามการใช้ประโยชน์ จะแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. พืชอาหารและที่ใช้ประกอบอาหาร	สำรวจพบ 42 ชนิด
2. พืชสมุนไพร	สำรวจพบ 10 ชนิด
3. พืชใช้ทำที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้	สำรวจพบ 9 ชนิด
4. พืชเศรษฐกิจ	สำรวจพบ 12 ชนิด
5. พืชใช้ทำประโยชน์อื่นๆ	สำรวจพบ 11 ชนิด

พืชอาหารและที่ใช้ประกอบอาหาร

สำรวจพบ 42 ชนิด จัดอยู่ใน 39 สกุล 22 วงศ์ ดังนี้

วงศ์ ARACEAE

Colocasia esculenta Schott. เผือก (ปี) พืชปลูก
หัว (corm) รับประทานเป็นอาหาร (รูปที่ 1)

วงศ์ ALLIACEAE

Allium tuberosum Roxb. กุยช่าย (กุยช่าย) พืชปลูก
ใบ รับประทานเป็นผัก (รูปที่ 2)

วงศ์ ARALIACEAE

Acanthopanax trifoliatum Merr. ผักแปม (อุ้มเหี้ย) พืชปลูก
ใบ ใบสด รับประทานเป็นผักกับลาบ หรือใส่แกง (รูปที่ 3)

วงศ์ BIGNONIACEAE

Markhamia stipulata Seem. แดหางค่าง (หมีมือกำชื้อ) พืชป่า
ดอกอ่อน รับประทานเป็นผักสด หรือ ใส่แกง (รูปที่ 4)

วงศ์ CANNACEAE

Canna edulis Kerr พุทธรักษากินหัว (ทาหมือ) พืชปลูก
หัว ต้ม แกง หรือผัด (รูปที่ 5)

วงศ์ COMPOSITAE

Bidens pilosa Linn. ปั่นนกลั้ว (หมูบิ) พืชป่า
ยอดอ่อน รับประทานเป็นผักจิ้ม (รูปที่ 6)

Crassocephalum crepidioides Benth. ผักกาดช้าง (จำเมื่น) พืชป่า
ใบอ่อน ผักจิ้ม (รูปที่ 7)

Lactuca sativa Linn.

ผักกาดหอม (หูลู่)

พืชปลูก

ใบ

รับประทานสด หรือต้ม

(รูปที่ 8)

วงศ์ CRUCIFERAE

Brassica chinensis Jusl.

ผักกาดกวาดต้ง (อู่ผิ)

พืชปลูก

ใบ

รับประทานสด หรือทำเป็นผักดอง

(รูปที่ 9)

Raphanus sativus Linn.

หัวไชเท้า (อู่ชี)

พืชปลูก

ราก

เป็นผัก ใช้ปรุงเป็นอาหารต่างๆ

(รูปที่ 10)

วงศ์ CUCURBITACEAE

Cucurbita moschata Decne.

ฟักทอง (อาปุ)

พืชปลูก

ผล

ปรุงเป็นอาหารชนิดต่างๆ

(รูปที่ 11)

Cucumis sativus Linn.

แตงดอย (อาบฟ)

พืชปลูก

ผล

รับประทานสด เป็นผัก หรือนำไปปรุงเป็นอาหารต่างๆ

(รูปที่ 12-13)

Sechium edule Sw.

มะเขือเครือ (มานะชี)

พืชปลูก

ผล

รับประทานสด เป็นผัก หรือ ปรุงเป็นอาหารต่างๆ (รูปที่ 14)

วงศ์ EBENACEAE

Diospyros kaki Linn.

พลับ (แอ้มัดคิ)

พืชปลูก

ผล

รับประทานสด เป็นผลไม้

(รูปที่ 15-16)

วงศ์ EUPHORBIACEAE

Baccaurea ramiflora Lour.

มะไฟป่า (แต้กว่าชี)

พืชป่า

ผล

รับประทานสด เป็นผลไม้

(รูปที่ 17-18)

วงศ์ GRAMINAE

Oryza sativa Linn.

ข้าว

พืชปลูก

เมล็ด

ข้าวเจ้า เป็นอาหารหลัก

ข้าวเหนียว ต้มผสมกับเมล็ดงาแล้วนำไปนึ่งเรียกว่า "ข้าวปุก"

ใช้เช่น ไห้ว และรับประทานในงานพิธีต่างๆ (รูปที่ 19)

Zea mays Linn.

ข้าวโพด

พืชปลูก

ฝักอ่อน

รับประทานเป็นผัก

เมล็ด

ต้มเอาน้ำมาใช้หมักเหล้า

(รูปที่ 20)

วงศ์ MELASTOMACEAE

Melastoma normale D. Don

อำพลวง (แลแมตซู)

พืชป่า

ผล

รับประทานสด เป็นผลไม้

(รูปที่ 21)

วงศ์ MIMOSACEAE

Entada pursaetha DC.

สะบ้า

พืชป่า

ยอดอ่อน

รับประทานสด หรือนำมาประกอบอาหารเป็นผัก (รูปที่ 22)

วงศ์ MORACEAE

Broussonetia papyrifera Vent. สา (คือน)

พืชป่า

ยอดอ่อน

รับประทานสด เป็นผัก

(รูปที่ 23)

Ficus oligodon Miq.

มะเดื่อ

พืชป่า

ผล

ผลอ่อนรับประทานสดเป็นผัก ผลสุกเป็นผลไม้ (รูปที่ 24-25)

Ficus semicordata J.E. Smith มะนอด

พืชป่า

ยอดอ่อน

เป็นผักประกอบอาหาร

(รูปที่ 26)

วงศ์ PAPILIONACEAE

Dolichos lablab Linn.

ถั่วแปบ (อานัญญูเมะ)

พืชปลูก

ฝักอ่อน ประกอบอาหาร เป็นผัก

(รูปที่ 27)

Pisum sativum Linn.

ถั่วลันเตา (อานตูเต๋อ)

ฝักอ่อนและเมล็ด

ประกอบอาหาร เป็นผัก

(รูปที่ 28)

Phaseolus calcaratus Roxb.

ถั่วแดง (อานูชี)

พืชปลูก

เมล็ดแก่ ต้ม เป็นอาหาร

(รูปที่ 29)

Phaseolus lunatus Linn.

ถั่วมะขอย

พืชปลูก

ฝักอ่อน ประกอบอาหาร เป็นผัก

(รูปที่ 30)

Vicia faba Linn.

ถั่วปากอ้า (อานูปะปะ)

พืชปลูก

ฝัก ต้ม เป็นอาหาร

(รูปที่ 31)

วงศ์ PEDALIACEAE

Sesamum indicum Linn.

งา (ง)

พืชปลูก

เมล็ด

ตำผสมกับข้าวเหนียว นึ่งให้สุก เรียกว่า "ข้าวปุก" (รูปที่ 32)

วงศ์ PIPERACEAE

Piper sp.

พริกไทยป่า (ลูซู่เพียก)

พืชป่า

เมล็ด

เป็นเครื่องเทศ

(รูปที่ 33)

วงศ์ ROSACEAE

Prunus mume Sieb. & Zucc.

บ๊วย

พืชปลูก

ผล

เป็นผลไม้ รับประทานสด หรือดอง

(รูปที่ 34)

Prunus persica Batsch. ท้อ (ชูลูชี้) พืชปลูก
 ผล เป็นผลไม้ รับประทานสด หรือ ดอง (รูปที่ 35)

Pyrus communis Linn. สาลี่ (สาลี่) พืชปลูก
 ผล รับประทานสด เป็นผลไม้ (รูปที่ 36-37)

Rubus alceifolius Poir. มะไซ้ (ซูเบอเร) พืชป่า
 ผล รับประทานสด เป็นผลไม้ (รูปที่ 38)

Rubus rosifolius J.F. Smith มะไซ้ (ซูเบอซี่) พืชป่า
 ผล รับประทานสด เป็นผลไม้ (รูปที่ 39)

วงศ์ SOLANACEAE

Lycopersicon esculentum Mill. มะเขือเทศ พืชปลูก
 ผล รับประทานสด หรือประกอบอาหาร (รูปที่ 40)

Physalis minima Linn. โทงเทง (หิวหั่ว) พืชปลูก
 ใบอ่อน รับประทานสด เป็นผัก (รูปที่ 41)

Solanum indicum Linn. มะแว้งต้น (ควาควาเล้ย) พืชปลูก
 ผล ประกอบอาหาร เป็นผัก (รูปที่ 42)

วงศ์ UMBELLIFERAE

Anethum graveolens Linn. เหยียนข้าวเปลือก (หู่เค้ย) พืชปลูก
 ใบอ่อน ผักจิ้ม (รูปที่ 43)

Coriandrum sativum Linn. ผักชี (หลูชี้) พืชปลูก
 ใบ ผักจิ้ม หรือเครื่องเทศประกอบอาหาร (รูปที่ 44)
 ผล เครื่องเทศ

Eryngium foetidum Linn.

ผักชีฝรั่ง (อาจาหลูชี)

พืชปลูก

ใบ

เครื่องเทศประกอบอาหาร

(รูปที่ 45)

วงศ์ VERBENACEAE

Clerodendrum colebrookianum Walp. ปั้งขาว

พืชป่า

ยอดอ่อน รับประทานเป็นผัก

(รูปที่ 46-47)

วงศ์ ZINGIBERACEAE

Alpinia blepharocalyx

ก้า (เมปุก)

พืชป่า

ผลอ่อน รับประทานเป็นผัก

(รูปที่ 48)

Hedychium ellipticum Ham.

ดาเหินไหว

พืชป่า

ดอกอ่อน เฒ่า รับประทานเป็นผักจิ้ม

(รูปที่ 49)

พืชสมุนไพร

สำรวจพบ 10 ชนิด จัดอยู่ใน 10 สกุล 8 วงศ์ ดังต่อไปนี้

วงศ์ ACANTHACEAE

Acanthus sp.

(แดเฟียะ)

พืชปลูก

ใบ

ตำ ผสมกับข้าวสารและเกลือ พอกบริเวณที่มีเลือดออกได้ผิวหนัง

(รูปที่ 50)

วงศ์ CAESALPINIACEAE

Bauhinia glauca Wall.

เลี้ยวเครือ (ป้อคว่าจับ)

พืชป่า

ใบ

ตำ พอกบาดแผล เป็นยาห้ามเลือด

(รูปที่ 51)

วงศ์ COMPOSITAE

Ageratum conyzoides Linn. สาบแร้งสาบกา (ปามูเซะ) พืชป่า
ใบ ตำ พอกแผล เป็นยาห้ามเลือด และ สมานแผล (รูปที่ 52)

Artemisia japonica (ลูกคะ) พืชปลูก
ใบ ผสมน้ำลูบตัวเพื่อแก้ไข้ (รูปที่ 53)
นิยมนำใบไปต้มน้ำดื่มเพื่อป้องกัน หรือไล่ภูติผี

Eupatorium stoechadosmum Hance (เขือร่า) พืชปลูก
ใบ ตาละเอียง พอกแก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก (รูปที่ 54)

วงศ์ MIMOSACEAE

Archidendron clypearia Niel. มะขามแป (จุนั่นซี) พืชป่า
ใบ ต้มน้ำ ให้ผู้หญิงอยู่ไฟอาบ (รูปที่ 55)

วงศ์ POLYGONACEAE

Polygonum sp. (วาวะห) พืชปลูก
ใบ ตาละเอียง พอกแผล เป็นยาสมานแผล (รูปที่ 56)

วงศ์ RHAMNACEAE

Rhamnus sp. (ลูฟ๊ะ) พืชป่า
ใบ ต้มน้ำ ต้มแก้ช้ำใน ฟกช้ำ (รูปที่ 57-58)

วงศ์ VERBENACEAE

Clerodendrum viscosum Bl. นางแย้มป่า (เพียะควาละ) พืชป่า
ทั้งต้น ต้มน้ำ ให้ผู้หญิงอยู่ไฟอาบ (รูปที่ 59)

พืชใช้ทำที่อยู่อาศัยและเครื่องมือใช้

สำรวจพบ 9 ชนิด จัดอยู่ใน 9 สกุล 7 วงศ์ ดังต่อไปนี้

วงศ์ CUCURBITACEAE

Lagenaria siceraria Standl. น้ำเต้า

พืชปลูก

ผลแก่ ตากให้แห้ง แล้วผ่าตามยาวทำกระบวยตักน้ำ (รูปที่ 60)

Luffa cylindrica Roem. บวบ

พืชปลูก

ผลแก่ เส้นใยในผล ใช้รองภาชนะ (รูปที่ 60)

วงศ์ GRAMINAE

Bambusa sp. ไม้

พืชป่า

ลำต้น ทำเครื่องมือใช้ต่างๆ และที่อยู่อาศัย เช่น ฝาห้อง แคร่
ตะกร้าสพายหลัง รั้วไก่ (รูปที่ 61-63)

Thysanolaena maxima Ktze. ตองกง

พืชป่า

ช่อดอก ตากแห้ง มีดรวมกันเป็นไม้กวาด (รูปที่ 64-65)

วงศ์ DIPTEROCARPACEAE

Dipterocarpus tuberculatus Roxb. ตองตึง

พืชป่า

ใบ มุงหลังคาบ้าน

วงศ์ MAGNOLIACEAE

Talauma candollei Bl. มณฑาดอย

พืชป่า

เนื้อไม้ วัสดุก่อสร้าง (รูปที่ 66)

วงศ์ MARANTACEAE

Phrynium capitatum Willd. ตองสาต

พืชป่า

ใบ มุงหลังคาข้างข้าว (รูปที่ 67)

วงศ์ MIMOSACEAE

Xylia xylocarpa Taub.

ไม้แดง

พืชป่า

เนื้อไม้ ทำเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ตั่งม้า ตั่งวัว ตั่งมิดและอุปกรณ์
ในการทำเกษตรกรรม (รูปที่ 68)

วงศ์ PINACEAE

Pinus kesiya Royle ex Gordon สนสามใบ

พืชป่า

ต้น ใช้ประกอบพิธีกรรมในวันขึ้นปีใหม่ หรือวันตรุษจีน (รูปที่ 69)

พืชเศรษฐกิจ

สำรวจพบ 12 ชนิด จัดอยู่ใน 10 สกุล 10 วงศ์ ดังต่อไปนี้

วงศ์ ARACEAE

Colocasia esculenta Schott

เผือก (ปี)

(รูปที่ 1)

วงศ์ CRUCIFERAE

Brassica oleracea var. capitata Linn. กะหล่ำปลี

วงศ์ EBENACEAE

Diospyros kaki Linn

พลับ (แอ้มดก)

(รูปที่ 15-16)

วงศ์ EUPHORBIACEAE

Ricinus communis Linn.

ละหุ่ง (อะนาคิ)

(รูปที่ 70)

วงศ์ GRAMINAE

Zea mays Linn.

ข้าวโพด

(รูปที่ 20)

วงศ์ PEDALIACEAE

Sesamum indicum Linn. งา (ง) (รูปที่ 32)

วงศ์ ROSACEAE

Prunus mume Seib & Zucc. บ๊วย (รูปที่ 33)

Prunus persica Batsch. ท้อ (ชูลูชี) (รูปที่ 35)

Pyrus communis Linn. สาลี่ (รูปที่ 36-37)

วงศ์ RUBIACEAE

Coffea arabica Linn. กาแฟ (รูปที่ 71)

วงศ์ SOLANACEAE

Solanum tuberosum Linn. มันฝรั่ง (รูปที่ 71)

วงศ์ UMBELLIFERAE

Daucus carota Linn. แครอท

พืชที่ใช้ทำประ โยชนอื่นๆ

สำรวจพบ 11 ชนิด จัดอยู่ใน 11 สกุล 11 วงศ์ ดังต่อไปนี้

วงศ์ ACANTHACEAE

Justicia sp.

ชาไก่

พืชปลูก

ปลูกล้อมบ้าน เป็นรั้ว

(รูปที่ 73)

วงศ์ ARACEAE

Homalomena sp.

นางกวัก

พืชปลูก

ปลูกเป็นไม้ประดับรอบบ้าน

(รูปที่ 74)

วงศ์ BIGNONIACEAE

Markhamia stipulata Seem.

แคหางค่าง (หมี่มื่อแก้วช้อ)

พืชป่า

ปลูกในฝัก ใช้แทนนุ่น

(รูปที่ 4)

วงศ์ LAURACEAE

Cinnamomum iners Bl.

อบเชย (ลำเพียเคียะ)

พืชป่า

เปลือกต้น อบแห้งผสมกับใบยาสูบ

(รูปที่ 75)

วงศ์ MALVACEAE

Hibiscus macrophyllus Roxb.

(ลาพิช้อ)

พืชป่า

เปลือกต้น ตากแห้งทำเป็นเชือก

(รูปที่ 76)

วงศ์ NYCTAGINACEAE

Mirabilis jalapa Linn.

บานเย็น

พืชปลูก

ผลแก่ บดละเอียด ทำแป้งทาหน้า

(รูปที่ 77)

วงศ์ PAPILIONACEAE

Derris elliptica Benth.

โลดิ่น

(รูปที่ 78)

ราก ตำผสมน้ำ เป็นยาเบื่อปลา

วงศ์ PTERIDACEAE

Pteris renusta Kunze.

กูด

พืชป่า

ใบ ร่องรังไก่

(รูปที่ 79-80)

วงศ์ SALICACEAE

Salix tetrasperma Roxb.

สนุ่น (ยาลิช่อ)

พืชป่า

ปลูกให้ร่มเงา

(รูปที่ 81)

วงศ์ SOLANACEAE

Nicotiana tabacum Linn.

ยาสูบ (มาคุยาสุ)

พืชปลูก

ใบ

หั่นฝอยตากแห้ง ทำเป็นยาเส้น

(รูปที่ 82)

วงศ์ ORCHIDACEAE

Vanda coerulea Griff.

พ้าม่วย

พืชป่า

เป็นพืชมงคล มีปลูกทุกบ้าน

(รูปที่ 83)

สรุปผล

จากผลการสำรวจและรวบรวมข้อมูลการใช้พืชของชาวลีซอในหมู่บ้านลุ่ม ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จะสรุปได้เป็นส่วนๆ ดังต่อไปนี้

1. ที่อยู่อาศัย หมู่บ้านลีซอลุ่มเป็นหมู่บ้านที่ได้รับการพัฒนาไปบ้างแล้ว ดังนั้นลักษณะของบ้านเรือนจึงเปลี่ยนแปลงไป ทั้งรูปทรงและวัสดุก่อสร้าง ยังคงมีเพียงบางส่วนที่เป็นแบบเดิมของชาวลีซอซึ่งใช้วัสดุจากธรรมชาติในการก่อสร้างได้แก่ไม้เนื้อแข็งจากป่า เช่น ไม้ไผ่ ไม้แดง ไม้ก่อต่างๆ เป็นต้น ใช้หญ้าคาหรือใบตองตึงมุงเป็นหลังคา อย่างไรก็ตามคาดว่าลักษณะบ้านเรือนของชาวลีซอในหมู่บ้านนี้คงจะเปลี่ยนแปลงไปหมดในเวลาต่อไป เพราะความเจริญได้แพร่เข้าไป และวัสดุจากธรรมชาติหายากขึ้น

2. การดำรงชีวิต ชาวลีซอในหมู่บ้านส่วนใหญ่ยังคงดำรงชีวิตด้วยการเกษตรกรรม มีการปลูกพืชทั้งเพื่อบริโภคเองและเพื่อจำหน่าย พืชที่ปลูกเพื่อจำหน่ายจะเป็นพืชเศรษฐกิจที่นำพันธุ์มาจากที่อื่น เช่น ข้าวโพด ฝรั่ง กาแฟ มันฝรั่ง ผลไม้เมืองหนาวต่างๆ พืชที่เป็นอาหารส่วนหนึ่งจะนำพันธุ์มาจากในเมือง เช่น ผักกาดกวางตุ้ง กุยช่าย กะหล่ำปลี หัวไชเท้า ถั่วต่างๆ เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งเป็นพืชในท้องถิ่นหรือจากป่าใกล้หมู่บ้าน เช่น แคหางค่าง ปันนกลี้น ผักกาดข้าง สะบ้า มะเดื่อ มะขามป้อม บึงข้าว เป็นต้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิตที่ยังคงใกล้ชิดกับธรรมชาติ

สำหรับพืชสมุนไพร เนื่องจากประเพณีและกฎเกณฑ์ของเผ่ามีข้อห้ามในการที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ที่มีเชื้อสาย ทำให้เป็นอุปสรรคในการที่จะสำรวจข้อมูลด้านนี้ คงได้ทราบแต่เพียงบางชนิดที่เป็นยาสามัญซึ่งใช้กันทั่วไป อย่างไรก็ตามแม้จะได้มาเพียงส่วนน้อยแต่ก็มีลักษณะการใช้ที่บ่งชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นำพืชที่อยู่ในท้องถิ่นใกล้ตัวมาดัดแปลงให้เป็นประโยชน์ ตัวอย่างเช่น เลี้ยวเครือ สدابเร่ง สدابกา มะขามแป ซึ่งล้วนเป็นพืชที่มีอยู่ในป่าใกล้หมู่บ้าน บางชนิดเป็นสมุนไพรที่มีการปลูกไว้ในสวนครัวสืบทอดกันมา เช่น เชื้อรา เข้าใจว่าบรรพบุรุษของชาวลีซอจะได้นำติดตัวมาเมื่ออพยพมาจากถิ่นเดิมเข้ามายังประเทศไทย เพราะไม่ใช่พืชในท้องถิ่นของประเทศไทย

นอกจากนี้ยังมีพืชซึ่งใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆตามความเชื่อของชาวลีซอ เช่น ลูกควะ (*Artemisia japonica*) ปลูกเพื่อป้องกันภูติผีไม่ให้เข้าบ้าน สนสามใบ (*Pinus khesiya*) ใช้ในการประกอบพิธีในวันปีใหม่ และ ฟ้ามุ่ย (*Vanda coerulea*) เป็นพืชมงคลมีปลูกไว้ทุกบ้าน เหตุผลของความเชื่อถือเหล่านี้ไม่ทราบแน่ชัด เพราะเป็นความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาจากรบรรพบุรุษเป็นเวลายาวนาน แต่ก็ยังมีบางความเชื่อที่ยังหาสาเหตุได้เช่น การเชื่อว่า ทะโล้ (*Schima wallichii*) เป็นไม้อัปมงคลจะไม่นำมาใช้ประโยชน์ใดๆ มีสาเหตุมาจากการที่พืชมักจะผ่นลงที่ต้นทะโล้ หากนำมาสร้างบ้านเรือนเกรงว่าฟ้าจะผ่าบ้าน อีกประการหนึ่งไม้ทะโล้ทำให้คันเมื่อไปสัมผัสถูกเข้า จึงไม่นิยมนำมาใช้ จากเหตุผลดังกล่าวพอที่จะเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าการจะนำพืชใดมาใช้หรือไม่นั้นจะมีการสังเกตพืชในสภาพธรรมชาติว่าจะมีอันตรายหรือไม่แล้วจึงดัดแปลงมาให้เกิดประโยชน์ ชื่อนี้เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ของตนเองจัดเป็นสิ่งที่เรียกว่า "ภูมิปัญญาพื้นบ้าน"

เอกสารอ้างอิง

1. กองสำรวจทรัพยากรธรรมชาติด้วยดาวเทียม. 2528. การจัดทำแผนที่แสดงแหล่งที่ตั้งหมู่บ้านชาวเขาในประเทศไทย โดยใช้ remote sensing. รายงานผลการดำเนินงานปีที่ 1 (ปีงบประมาณ 2528). สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน. ห.จ.ก.ชุดิมาการพิมพ์. กรุงเทพฯ. หน้า 19-20.
2. ชจิตภัย บุรุษพัฒน์. 2528. ชาวเขา. โรงพิมพ์แพรววิทยา. กรุงเทพฯ.
3. เต็ม สมิตินันท์. 2523. ชื่อพันธุ์ไม้แห่งประเทศไทย (ชื่อพฤกษศาสตร์-ชื่อพื้นเมือง) หจก. ฟีนีक्सลิซซิง. กรุงเทพฯ. 379 หน้า.
4. ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่. 2529. รายงานผลการดำเนินงานโครงการสำรวจข้อมูลชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่. กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย. 135 หน้า
5. Backer, C.A. and Bakhuizen van den Brink JR. 1963. Flora of Java vol 1. N.V.P. Noordhoff. Groningen.
6. ————. 1965. Flora of Java vol 2. N.V.P. Noordhoff. Groningen.
7. ————. 1968. Flora of Java vol 3. Wolter Noordhoffen. Groningen.
8. Keng, H. 1969. Orders and Families of Malayan Seed Plants. University of Malaya Press. Kuala Lumpur.
9. Young, O.G. 1967. The Hill-Tribes of Northern Thailand. Thai-American Audio-visual Service. Bangkok

รูปที่ 1 Colocasia esculenta Schott เผือก

รูปที่ 2 Allium tuberosum Roxb. กุยช่าย

รูปที่ 3 Acanthopanax trifoliatum Merr. ผักแปม

รูปที่ 4 Markhamia stipulata Seem. แดหางค่าง

รูปที่ 5 Canna edulis Kerr พุทธรักษาถิ่นหัว

รูปที่ 6 Bidens pilosa Linn. ปีนนกลี

รูปที่ 7 Crassocephalum crepidioides Benth. ผักกาดข้าง

รูปที่ 8 Lactuca sativa Linn. ผักกาดหอม

รูปที่ 9 Brassica chinensis Jusl. ผักกาดกวางตุ้ง

รูปที่ 10 Raphanus sativus Linn. หัวไชเท้า

รูปที่ 11 Cucurbita moschata Decne. ฟักทอง

รูปที่ 12 Cucumis sativus Linn. แตงดอขย

รูปที่ 13 Cucumis sativus Linn. แตงดอขย

รูปที่ 14 Sechium edule Sw.

มะเขือเครือ

รูปที่ 15 Diospyros kaki Linn. พลับ

รูปที่ 16 Diospyros kaki Linn. พลับ

រូប 17 Baccaurea ramiflora Lour. មេដៃ

រូប 18 Baccaurea ramiflora Lour. មេដៃ

รูปที่ 19 Oryza sativa Linn. ข้าว

รูปที่ 20 Zea mays Linn. ข้าวโพด

รูปที่ 21 Melastoma normale D.Don อ้าหลวง

รูปที่ 22 Entada pursaetha DC. สะบ้า

รูปที่ 23 Broussonetia papyrifera Vent. ส่า

รูปที่ 24 Ficus oligodon Miq. มะเดื่อ

รูปที่ 25 Ficus oligodon Miq. มะเดื่อ

รูปที่ 26 Ficus semicordata J.E. Smith มะนอด

รูปที่ 27 Dolichos lablab Linn. ถั่วแปบ

รูปที่ 28 Pisum sativum Linn. ถั่วลันเตา

รูปที่ 29 Phaseolus calcaratus Roxb. ถั่วแดง

รูปที่ 30 Phaseolus lunatus Linn. ถั่วมะบอย

รูปที่ 31 Vicia faba Linn. ถั่วปากอ้า

รูปที่ 32 Sesamum indicum Linn. งา

รูปที่ 33 Piper sp. พริกไทยป่า

รูปที่ 34 Prunus mume Sieb. & Zucc. บ๊วย

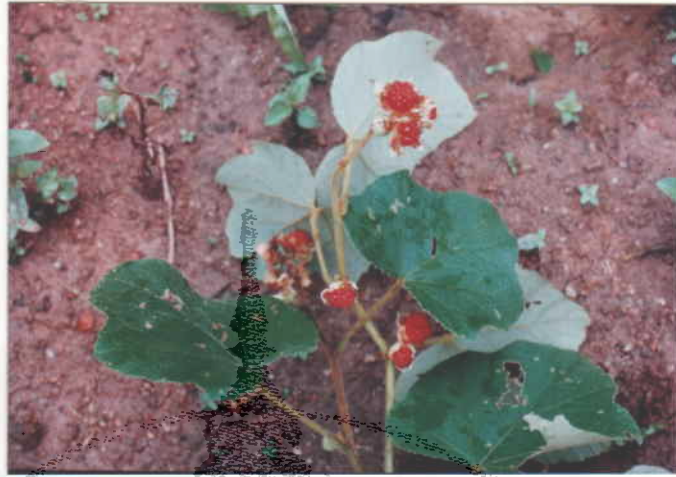
รูปที่ 35 Prunus persica Batsch. ท้อ

รูปที่ 36 Pyrus communis Linn. สาลี่

รูปที่ 37 Pyrus communis Linn. สาลี่

รูปที่ 38 Rubus alceifolius Poir. มะไซ้

รูปที่ 39 Rubus rosifolius J.F. Smith มะไซ้

รูปที่ 40 Lycopersicon esculentum Mill. มะเขือเทศ

รูปที่ 41 Physalis minima Linn. โทงเทง

รูปที่ 42 Solanum indicum Linn. มะแว้งต้น

รูปที่ 43 Anethum graveolens Linn. เทียนข้าวเปลือก

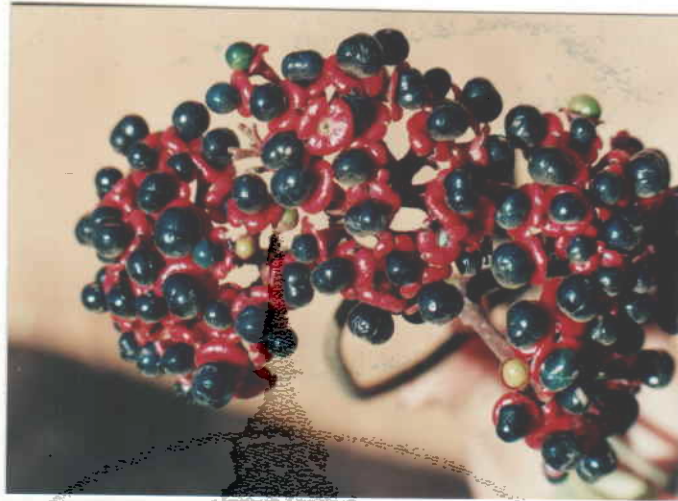
รูปที่ 44 Coriandrum sativum Linn. ผักชี

รูปที่ 45 Eryngium foetidum Linn. ผักชีฝรั่ง

รูปที่ 46 Clerodendrum colebrookianum Walp. ปังขาว

รูปที่ 47 Clerodendrum colebrookianum Walp. ปิงชาว

รูปที่ 48 Alpinia blepharocalyx ก้า

รูปที่ 49 Hedychium ellipticum Ham. ดาเหินไต้หวัน

รูปที่ 50 Acanthus sp. (แต่เฟียะ)

รูปที่ 51 Bauhinia glauca Wall. เลี้ยวเครือ

รูปที่ 52 Ageratum conyzoides Linn. สาบแรังสาบกา

รูปที่ 53 Artemisia japonica (ลูกคาวะ)

รูปที่ 54 Eupatorium stoechadosmum Hance (เขี้ยวรา)

รูปที่ 55 Archidendron clypearia Niel. มะขามแป

รูปที่ 56 Polygonum sp. (วาวะหุ)

รูปที่ 57 Rhamnus sp. (ลพบุรี)

รูปที่ 58 Rhamnus sp. (ลพบุรี)

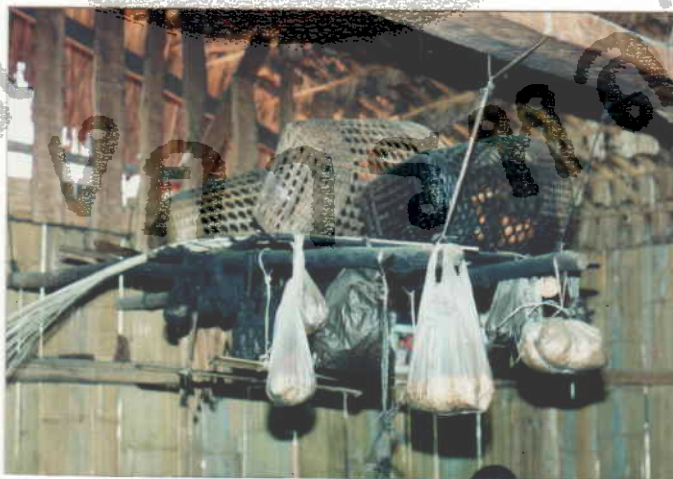
รูปที่ 59 Clerodendrum viscosum Bl. นางแย้มป่า

รูปที่ 60 Lagenaria siceraria Standl. น้ำเต้า
Luffa cylindrica Roem. บวบ

รูปที่ 61 Bambusa sp. ไม้

รูปที่ 62 Bambusa sp. ไม้

รูปที่ 63 Bambusa sp. ไม้

รูปที่ 64 Thysanolaena maxima Ktze. ตองกง

รูปที่ 65 Thysanolaena maxima Ktze. ตองกง

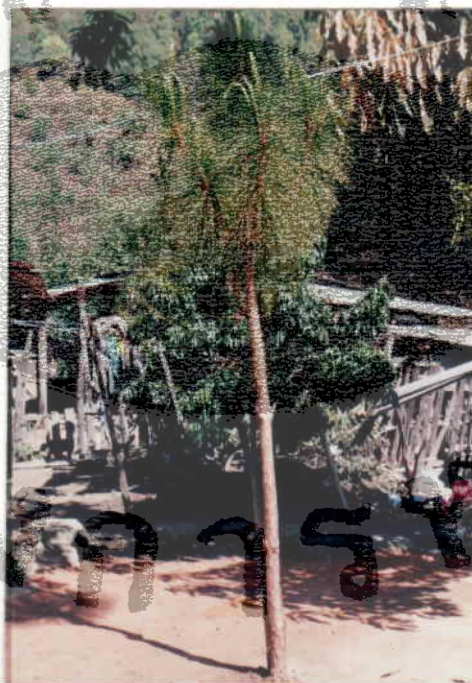
รูปที่ 66 Talauma candollei Bl. มณฑลพายัพ

รูปที่ 67 Phrynium capitatum Willd. ตองสาต

รูปที่ 68 Xylia xylocarpa Taub. ไม้แดง

รูปที่ 69 Pinus kesiya Royle ex Gordon สนสามใบ

รูปที่ 70 Ricinus communis Linn. ละทง

รูปที่ 71 Coffea arabica Linn. กาแฟ

รูปที่ 72 Solanum tuberosum Linn. มันฝรั่ง

รูปที่ 73 Justicia sp. ชาไก่

รูปที่ 74 Homalomena sp. นางกวัก

รูปที่ 75 Cinnamomum iners Bl. อบเชย

รูปที่ 76 Hibiscus macrophyllus Roxb. (ลาฟซ้อ)

รูปที่ 77 Mirabilis jalapa Linn. บานเย็น

รูปที่ 78 Derris elliptica Benth. โล้ตัน

รูปที่ 79 Pteris renusta Kunze. กูด

รูปที่ 80 รังไก่อ

รูปที่ 81 Salix tetrasperma Roxb. สุนัน

รูปที่ 82 Nicotiana glauca Linn. ยาสลบ

รูปที่ 83 Vanda coerulea Griff. พ้าม่วย